

Bednárík János

A kitelepítettek ügyvédje. Egy magyarországi német közösség első négy évtizede Németországban Gödrösy Béla hagyatékának tükrében

A magyarországi németiség kitelepítésével foglalkozó hazai kutatások homlokterében a kitelepítéshez vezető út, annak okai, lefolyása, és közvetlen magyarországi következményei álltak és állnak – legyen szó politika-, vagy társadalomtörténeti megközelítésekről,¹ vagy akár a politikai-közéleti diskurzusokról, művészi feldolgozásokról. Sokkal kevesebb szó esik a leginkább érintettektől, arról a több mint kétszáz ezer emberről, akik a második világháború után hazájukat elhagyni kényszerültek. A kitelepítettek² németországi sorsával, integrációjával, közösségszervezési törekvéseivel, a „régii otthonnal” ápoltt kapcsolataik természetével, identitásuk fejlődésével mindaddig keveset törődtek a történet-, társadalom- és kultúratudományok magyar művelői.³ Ezzel szemben Németországban – elsősorban az egykori nyugat-német államokban – a „hazájukból elűzöttekkel” (Heimatvertriebene) való foglalkozás az elmúlt hét évtizedben hatalmas, ma is új és új irányokba fejlődő interdiszciplináris vállalkozássá terebélyesedett.⁴ A magyar(országi) kutatók szerény érdeklődése nem utolsósorban kutatástechnikai okoknak tudható be. Kevesen vállalkoz(hat)nak

1 A kutatások áttekintéséhez lásd Seewann 2001, Tóth 2010. Azóta is számos jelentős munka született.

2 Az egyszerűség kedvéért összefoglalóan a „kitelepített” szót használom minden, a második világháború környékén Németországba került magyarországi németre, holott sokan közülük már 1944-ben elmenekültek, voltak, akik családjukat követve döntöttek úgy, hogy elhagyják az országot, és rengetegen a hadifogságból visszatérve csatlakoztak hozzátartozóikhoz.

3 Néhány tanulmánytól eltekintve: Füzes 1999; Kaltenecker 1997, 2001a, 2001b; Rutsch 2008. A legjelentősebb munka, amelyik a kitelepítettek egy speciális csoportjával – a hazatértekkel – foglalkozik: Tóth 2008, illetve németül: Tóth 2012. Ebben a sorban megemlítendő még az évtizedek óta Freiburgban dolgozó Schell Csilla tanulmánya is: Schell 2001.

4 Ebben a munkában a háború utáni néprajz úttörő szerepet játszott (vö: Schwedt 1994, Lehmann 1995) Később felzárkóztak más társadalomtudományok és végül a történettudomány is. Néhány fontosabb, illetve újabb kötet, inspiratív tanulmány a teljesség bármilyen igénye nélkül: Frantzióch 1987; Lehmann 1991; Köhle-Hezinger 1996; Engelhardt 2001; Kossert 2008; Krauss 2011; Bendel 2011; Fendl 2002, 2010; Hoffmann 2000; Hahn–Hahn 2010; Greiter 2014.

arra, hogy beleássák magukat a németországi levéltárak és különböző szervezetek, intézetek gyűjteményeiben általában minden további nélkül hozzáférhető, de feldolgozhatatlan mennyiségű anyagba, aki pedig ma az oral history módszeréhez folyamodik, vagy személyes dokumentumokat, irattárakat gyűjt – mint e tanulmány szerzője is – annak az idő múlásán túl az egész Németországban és a világban szétszóródott érintettek, illetve családjaik felkutatása jelent kihívást.

Gödrösy Béla nevével és hagyatékával Heidelbergben találkoztam, először futólag 2008-ban, majd 2015 őszén, mikor két hónapot tölthettem a városban és Baden-Württemberg-szerte interjúk készítésével és gyűjtéssel.⁵ Időközben az anyag, őrzője és rendezője, Annamaria von Staden jóvoltából hazakerült Magyarországra, a *Budakeszi Helytörténeti Gyűjtemény és Tájégház* kezelésébe, ahol megbízott muzeológusként hozzákezdtem annak újrendezéséhez és kiértékeléséhez. A nagyjából 0,5 iratfolyóméternyi dokumentum (évkör: 1947–1987) áttanulmányozása után úgy gondolom, hogy Gödrösy személyének és immár kutatható hagyatékának ismertetése nemcsak a helytörténet érdeklődésére tarthat számot, hiszen rajta keresztül a Magyarországról kitelepítettek egy nagyobb csoportjának különböző kontextusaiba nyerünk betekintést.

Elsőként egy rövid életrajzi áttekintés kapcsán veszem számba Gödrösy kitelepítettek körében végzett tevékenységének súlypontjait, ezután pedig a még csak részben feldolgozott hagyaték főbb egységeit ismertetve járom körül ezeket közelebbről. Végezetül a rendszerezés és a közzététel módjáról is ejtek néhány szót.

Gödrösy Béla és a magyarországi németiség

Gödrösy (Gruber) Béla 1911-ben született egy Budapest melletti sváb községben, Budakeszin.⁶ Családja eredetileg tehetőes parasztesz család volt (egykori egésztelkes jobbágyok), édesapja azonban már értelmiségi pályára lépett, és hosszú hivatali múlttal a háta mögött 1937-től – merőben szokatlan módon – saját községében lett főjegyző. Béla fia jogi egyetemre járt, ahol meg is szerezte a doktorátust, és néhány egyéb állás után irodát nyitott Budakeszin, emellett a takarékpénztárnál is dolgozott. Egy a helyi közösséghez ezer szállal kötődő, a helyi elithez tartozó családról beszélünk tehát, amely – a korabeli kurzusnak megfelelően – élen járt a sváb lakosság magyarosításában is. Gödrösy Béla a nyilas mozgalomban is kompromittálta magát, valószínűleg ennek köszönhető, hogy feleségével és két kislányával 1944 őszén, az orosz csapatok megérkezése előtt elhagyta Magyarországot. Így már Németországban fogadhatta az 1946 januárjától folyó kitelepítés érintettjeit, köztük saját szüleit, rokonait, barátait.

5 Kutatásom során Magyarországról kitelepített németek – elsősorban a budakeszi származásúak – egyéni és kollektív identitásmintáit és -reprezentációit, illetve különböző identitáselemek (például a magyarsághoz való kötődés) generációkon átívelő hagyományozódását vizsgáltam. Tettem mindezt az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének fiatal kutatói ösztöndíjasaként, a Klebelsberg Kunó ösztöndíj támogatásával. A tapasztalatok első összegzése hamarosan megjelenik (Bednárík 2016).

6 A családra vonatkozó adatok forrása: Somlai 2014, különösen 94–95.; illetve Follath 1986: 336.

Gödrösyék az 1950-es évek végéig a Heidelberg melletti Schönauban laktak, majd a város egyik újonnan parcellázott negyedében (Pfaffengrund) építkeztek, és telepedtek le, később még egy fiuk született.

„Ein Mann der Stunde Null” – mondta róla egy visszaemlékező, hiszen a kezdetektől fogva nagy energiákat mozgósított nemcsak a saját községéből érkezők, hanem általában a magyarországi németek érdekében. Dr. Ludwig Leber⁷ egyik legközelebbi munkatársaként oroszlánrészt vállalt az *Ungarndeutsche Landsmannschaft*⁸ tartományi (baden-württembergi) és helyi szervezeteinek megalapításában és munkájában.⁹ Emellett sikerült igen hamar megnyitnia Heidelbergben ügyvédi praxisát, ahol a magyarországi kitelepítettek tömegeinek nyújtott jogi tanácsokat. A praktikus segítségnyújtás mellett nagy meggyőződéssel képviselte a „kitelepített község” vízióját is. Elsősorban saját szülőfaluja kapcsán, de más települési közösségeket (*Heimatortsgemeinschaftok*) is támogatva, motiválva dolgozott hosszú ideig azon, hogy a történelmi „status quo” igazságtalanságával dacolva a „szétszórásban” is megőrizze a magyarországi németek egységet. Mindehhez az elvi kereteket a Jakob Bleyer felfogásában gyökerező Leber-féle irányvonal adta, amely a Szent Istváni Magyarország különböző ajkú népeinek sorsközösségét és összetartozását tűzte a zászlajára. Az eszközt a különböző találkozók szervezésében és az intenzív sajtómunkában látta. (1. kép.)

A fiatalabb generációk Németországban való sikeres gazdasági és társadalmi integrációjával és a magyarországi kommunizmus megszilárdulásával – nagyjából az 1950-es évek közepére – a kollektív hazatérés programja realitását veszítette. A hangsúly Gödrösy munkájában is mindinkább az integráció és a múltfeldolgozás problémái felé tolódott el. A továbbra is aktív *Heimatortsgemeinschaftok* elsősorban emlékező közösségekként, az elhagyott hazához való kötődés megélésének fórumaiként működtek, működnek tovább. A rendszeres találkozókra kívül hasonló célt szolgálnak a kitelepítettek egyes csoportjai számára készített újságok, folyóiratok, kalendáriumok,¹⁰ és az egyéb formákban megjelenő ún. *Heimatliteratur*, köztük a *Heimatbuch* érdekes műfaja, amely a legkülönfélébb szövegtípusok (a tanulmánytól a versig) és illusztrációs technikák segítségével próbálja formába önteni az egy-egy

7 Ludwig Leber [Leber Lajos] (1903, Törökbálint – 1974, Stuttgart), a kitelepített magyarországi németek legnagyobb hatású szervezője, politikusa. Magyarországon Jakob Bleyer közeli munkatársa, a Magyarországi Német Népművelődési Egylet aktív szervezője, 1946-tól a stuttgarti központtal működő *Caritas-Flüchtlingshilfe* vezetője, alapítója és elnöke az *Ungarndeutsche Landsmannschaft*nak, 1950–1968-ig a baden-württembergi tartományi parlament képviselője (Kornfuß 1974–1975).

8 A magyarországi németek (egyik legnagyobb) érdekvédelmi egyesülete. Az egyesület 1980-ban fuzionált a *Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn* (LdU) nevű szervezettel, amely ma is működik (Eberl 1994: 223; <http://www.ldu-online.de/> [letöltés: 13.07.2015])

9 Az *Ungarndeutsche Landsmannschaft* által képviselt magyarországiak túlnyomó részét a háború után az amerikai megszállási zónában, a később (1952-ben) létrehozott Baden-Württemberg tartományban telepítették le. Gödrösy az észak-badeni szervezetért volt felelős.

10 Jelen esetben a Leber-féle *Landsmannschaft*hoz tartozó orgánumok, az *Unsere Post*, illetve a *Volkskalender der Deutschen aus Ungarn*, majd később az *Unser Hauskalender* a legfontosabbak.

településről származók régi otthonukhoz kapcsolódó viszonyát.¹¹ Gödrösy Béla számos publikációjával és a budakeszi *Heimatbuch* anyagának összegyűjtésével ebben a tekintetben is példaértékű munkát végzett. Végül a tervezett monográfiát már nem ő írta meg, 1986-ban Heidelbergben hunyt el.

A Gödrösy-hagyaték főbb tematikai egységei

Értesítő. A Magyarországi Kiutasítottak Szemléje

Önmagában is unikális forrásnak számít az a Gödrösy által magyar nyelven (!) szerkesztett, stencilgéppel sokszorosított, levél formájában terjesztett újság, amelyet 1948-tól 1955-ig kétheti rendszerességgel (10-16 oldalon) juttatott el az előfizetőknek. A három vastkos kötetbe fűzve fennmaradt periodika összesen mintegy 1000 oldalt tesz ki. A lap általában Gödrösy által jegyzett vezércikkében és a hírvonatban a világpolitika történéseiről, a németországi és magyarországi aktualitásokról informálta az olvasókat. Nagyjából ezzel megegyező terjedelemben közölt a szűkebb értelemben vett otthonról – elsősorban Budakesziről, de más településekről is – érkező híreket, valamint a „kitelepített község(ek)” sorsát érintő eseményeket. Az utolsó oldalakon a szerkesztő(ség) születési, házassági és halálozási híreket, felhívásokat (pl. xy keresi szüleit), praktikus tanácsokat, hirdetéseket osztott meg a továbbra is közösségként megtartani kívánt „honfitársaival”.¹² Az újság hasábjain jól nyomon követhetők a németországi beilleszkedés első évtizedének problémái, dilemmái és a folyamat dinamikája. Emellett több szerző tollából olvashatjuk az akkori közelmúlt, a háborús események, a kitelepítés, a hadifogság és a kényszermunkatáborok alulnézeti interpretációit. Az újság a magyarországi állapotokra vonatkozóan is kiváló adalékokat tartalmaz, hiszen rendszeresen közli a Szovjetunióból szabadult, és több-kevesebb időt otthon töltő hadifoglyok, vagy a hazaszökő majd visszatérő „határjárók” beszámolóit, illetve hazulról kapott privát levelek kivonatait. Ezek az írások azért is értékesek, mert egy eddig ismeretlen szemszögből világítanak rá a magyarországi államszocializmus vidéki kiépülésének egyes részleteire. Ezen kívül már ebben a korai évtizedben is hangsúlyos helyet kap a régi otthonnal kapcsolatos nosztalgia, az emlékezés „a régi szép időkre”, aminek a kitelepítés előtti helyi társadalmi viszonyok, népi és polgári hagyományok érzékeltes, bár általában erősen idealizált, a megosztó, kényes témákat (szegénység, pártkérdések stb.) kerülő leírásait, megfogalmazásait köszönhetjük.

11 A műfajhoz lásd többek között: Beer 2010, Faendrich 2011; a magyarországi német Heimatbuch-ok vonatkozásában: Oroszné Takács 2007.

12 A magyar szövegben a kitelepítettek között elterjedt *Landsmann* (többesszámban *Landsleute*) szót helyettesítik a *honfitárssal*. A két kifejezés jelentésmezeje között jól érezhető különbség van: a honfitárs szó a magyar nemzethez való kötődést, az azzal való közösséget is magában hordozza, míg a *Landsmann* csak az egy térségből, egy országból való származást fejezi ki.

Érdekképviselettel, közéleti-politikai szerepvállalással kapcsolatos iratok, jogi tanácsadás

A hagyaték egyik fő egységét képezik azok a dokumentumok, amelyek Gödrösynek az *Ungarndeutsche Landsmannschaft*-ban való szervezőmunkájával és más érdekvédelmi, közéleti szerepvállalásaival kapcsolatban születtek. A Ludwig Leberrel és más vezetőkkel folytatott hivatalos és félhivatalos levelezésből, jelentésekből, beszédvázlatokból stb. kiderülnek a helyi alapszervezetek alakításának nehézségei és buktatói, a korántsem egyöntetű fogadtatás, a tagságon és vezetőségen belüli véleménykülönbségek, és a kívülről érkező támadások is. Az Értesítő hasábjait olvasva kialakult képet nagyban árnyalják ezek a „belső” információk. Ezúttal csak egy sokatmondó példát idézek. 1955 júniusában Ludwig Leber hosszú hivatalos nyilatkozatban igazolta, hogy „Adalbert Gödrösy” valóban német nemzetiségű, anyanyelve a német, magyarul csak az iskolában tanult, és Magyarországon is mindig németnek vallotta magát, és „itteni munkája és beállítottsága alapján is magyarországi népi németnek [az eredetiben: „Volksdeutscher aus Ungarn”] tekintendő.” Alighanem ez az igazolási kényszer szorosan összefüggött azzal a jelenséggel, amelyet Gödrösy egy kéziratában taglal *Lássunk tisztán* címmel, miszerint három évvel azelőtt „a feledés homályából” feltűnt egy radikális népi német csoportosulás (Dr. Heinrich Mühl fogorvos vezetésével), amely „magának követelte a kitelepített magyarhoni németiség vezetését”. Ez a kisebbségben lévő, de a jelek szerint korántsem jelentéktelen ellenzék élesen támadta a Leber-féle irányt, és egyes vezetők németiségét is kétségbe vonták. „Főbenjáró bűnnek tartják, ha sorainkból valaki a magyarsággal ápolja a testvéri jóviszonyt” – írja róluk Gödrösy, aki szerint azokról van szó, akiket „a második világháborút megelőző idők politikai konjunktúrája a kétes emlékéü Volksbund élére vetett. [...] Kijelentéseinket és írásai[n]k értelmét tudatosan elferdítik. Nekik senki nem elég nagy német. [...]” – folytatja még hosszú bekezdéseken keresztül. A bonyolult helyzet további elemzésére sajnos most nincs tér, de ennyiből is kiderülhetett, hogy a kitelepített magyarországi németiség vezetéséért való harc egyben egymással versengő identitáskínálatokat is takart.

A hagyatékban sok, Gödrösy hivatalos funkcióiból eredő dokumentum is található. Tagja volt a teherkiegyenlítési törvény (*Lastenausgleichsgesetz*, 1952–1953) előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatos bizottságoknak. 1957-ben például az ún. *Grundstücksarbeitskreis* részéről végezte el a Budakesziről származó családok egykori ingatlanvagyonának felmérését, az 1960-as évek közepén pedig részt vett a *Bundesausgleichsam*t Magyarországról szóló tanulmányának kidolgozásában, amely – amellet, hogy konkrét jogi és pénzügyi döntések alapját (pl. kárpótlás) képezte – tulajdonképpen egy szövetségi szinten kodifikált történeti interpretáció a magyarországi németiség kitelepítés előtti helyzetéről.¹³

13 *Amtliches Mitteilungsblatt des Bundesausgleichsamtes*. Beilage B47, Merkblatt BA Ungarn (2). A kéziratok és a kefelenyomat alapján nem sikerült egyelőre pontosan megállapítani a dokumentum megjelenési idejét.

Gödrösy magánüggyvédként is sokat tett honfitársai érdekében, erről a terepmunkám során folytatott beszélgetésekben is sokan utaltak. Heidelbergben működő irodájának felszámolásakor sajnos az irattár nagy részét is megsemmisítették, így is akadnak azonban a hagyatékban olyan levelek, dokumentumok, amelyek ebbe a tevékenységi körbe sorolhatók. Sokszor baráti levélben nyújtott segítséget, de – a stílus alapján ítélve – ismeretlenek ügyes-bajos dolgait taglaló dokumentumok is vannak az anyagban. A kérdések, problémák sokszor a *Landsmannschaft*on keresztül találták meg. A tárgyalt ügyek, amelyekben jogi tanácsokat adott, széles skálán mozognak az Amerikába való kivándorlástól kezdve a Magyarországon maradt hozzátartozó utáni örökséggel kapcsolatos ügyintézésen keresztül a „honfitárs” új lakóhelyén fellángolt telekvitáig.

A budakeszi közösség szervezése

Már az előzőekben is esett szó róla, hogy Gödrösy kezdetben a „nem beolvadás”, az ideiglenesnek gondolt szétszórásban csoportként való megmaradás stratégiáját hirdette, ahol ennek a megmaradásnak az alapvető sejtjeit a települési közösségekben látta. Ilyen értelemben a budakeszikkel kapcsolatos szervezőmunkáját egyfajta modellnek is szánta, és aktívan támogatta más községek hasonló törekvéseit.

Az első lépés a számbavétel volt. A kitelepítettek adatainak (lakcímeinek) szisztematikus gyűjtését a Karlsruheban lakó Pentei (Pfendtner) Antallal közösen végezték,¹⁴ és egy folyamatosan frissített adatbázist hoztak létre a Németországban élő, illetve az onnan továbbtelepült budakesziokról. A második világháború során meghaltak és eltűntek listáját az Értesítőben közzétett felhívások alapján készítette el, ugyanitt adott helyt az egymást kereső családtagok, ismerősök hirdetéseinek. Az újság kiadását 1955-ben beszüntette ugyan, de időközben megalakult a budakesziki egyesülete (*Budakesser Gemeinschaft*), amely máig működik.¹⁵ Gödrösy leglátványosabb és legsikeresebb vállalkozása az éves „nagytalálkozó” hagyományának megteremtése volt. Kisebb volumenű találkozóról, összejövetelekről már korábbról is vannak híreink (pl. Bruchsalban, Pentei szervezésében már a 1946 nyarán, tehát a kitelepítés évében megtartották a „budakeszi búcsút”), de a Gödrösy által hirdetett program magasabb szintre emelte a műfajt.¹⁶ A nagytalálkozókön több száz, akár ezer fős tömegek gyűltek össze. A hagyatékban meghívók, programleírások, beszámolók, beszédvázlatok és néhány fotó is található ezekről az események-

14 Pentei községközi alkalmazott volt Budakeszín, és kitelepülése után ő már 1946 nyarán megindított egy *Magyar Értesítő* című rövidéletű lapot, amely nyilvánvalóan mintául szolgált Gödrösy későbbi Értesítőjének.

15 Igaz, valószínűleg már nem sokáig. Az egyesület vezetősége több generációváltást is megélt, ma túlnyomórészt olyanok vezetik, akik már Németországban születtek (ld. <http://budakessergemeinschaft.de/> – letöltés: 2016. november 3.). Egyéb *Heimatortsgemeinschaft*okhoz képest ez is figyelemre méltó, ugyanakkor a megszűnés alighanem csak idő kérdése.

16 Természetesen nem volt egyedül, ebben és más projektjeiben is akadtak munkatársai. Az első alkalomra 1950-ben került sor Heidelbergben, néhány évvel később Haßmersheimbe került át az esemény, 1989-től pedig Neckarsulm ad otthont neki. Bővebben lásd Bednárík 2016.

ról. Néhány dokumentum pedig arra világít rá, hogy Gödrösy elképzelését a „kitelepített község” összetartozásáról már az ötvenes évek közepén sem osztotta mindenki. 1955-ben például egy bizonyos Tónitól kapott levelet, akit korábban felkért, hogy gyűjtsön anyagot egy cikkhez az Értesítőbe. A levélíró két oldalon udvariasan bár, de kifejti, hogy a honfitársak körében végzett tájékozódásának eredménye egybecseng a saját meggyőződésével is, miszerint nem sok értelmét látja a régi szokások életben tartásának, a „régizásról”, és a majdani hazatérésről írott cikkeknek, és a különböző találkozóknak sem. A fiatalság – a 40 éveseket is ide sorolja már – Németországban képzeli el a jövőjét és ezért nem érdeklődik az ilyen témák és rendezvények iránt. Ugyanakkor sok sikert és kitartást kíván Gödrösynek a további szervezéshez.

A hagyatékban megtalálhatóak egy 1966-ban otthon, Budakeszin forgatott film különböző anyagai (forgatókönyv, jegyzetek, az egyik bemutatón mondott beszéd szövege). Ezen kívül – bár nem a hagyaték részeként – de szintén előkerült egy másik, a kitelepített családok beilleszkedéséről, illetve az egyik éves nagytalálkozóról forgatott film is.¹⁷

Személyes dokumentumok

Viszonylag kevés kimondottan személyes anyag van a nemrég Magyarországra visszajuttatott iratok között. Ennek legfőbb oka, hogy a privát dokumentumok, levelezések, fotóalbumok stb. alapvetően nem kerültek bele ebbe a hagyatékrészbe, ezek továbbra is a család tulajdonában vannak. De az is jellemző, hogy Gödrösy életének személyes szférája, családi, rokoni, baráti kapcsolatai milyen elválaszthatatlanul összefonódik a fentebb és alább ismertetett tevékenységeivel. Szinte minden magánjellegű levélben szó esik a *Landsmannschaft*ról, a találkozókról, vagy más közösségi aktivitásról.

Helytörténeti és néprajzi témájú anyag

A hagyaték jelentős részét a már említett Budakeszi-monográfiához kapcsolódó kiterjedt levelezés, az évtizedeken át gyűjtött, a településre vonatkozó történeti és néprajzi jegyzetek, vázlatok, szövegváltozatok teszik ki. A levelekből kiderül, hogy Gödrösy már az 1950-es években – többedmagával – dédelgette a könyv gondolatát. Példaként lebegett előtte a budaörsi *Heimatsbuch* mintájára, amely talán elsőként a műfajban már 1952-ben megjelent (Riedl 1952), egyéb elfoglaltságai miatt azonban lassan haladt ezzel a munkával. A komolyabb anyaggyűjtés időszaka az 1960–1970-es évekre esett.

¹⁷ *Budakeszier in der neuen Heimat. Ein Dokumentarfilm über das Leben der Budakeszier in der neuen Heimat verstreut in ganz Baden-Württemberg.* (A készítés pontos adatai nem ismertek. A forgatásban részt vett Gödrösy Béla mellett Johann Fritz, anyagi támogatást nyújtott hozzá a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn. A film egy digitalizált másolata a Budakeszi Helytörténeti Gyűjtemény és Tájékozódási Központ tulajdonában van.)

Helytörténeti és néprajzi szempontból a legértékesebbek azok a levelek és feljegyzések, amelyek idősebb, Budakesziről származó személyektől gyűjtött információkat tartalmaznak. Gödrösy a település múltjával, kultúrájával kapcsolatban esetenként egészen az 1880-as évekig vissza tudott nyúlni. Ezen kívül mintegy öt éven keresztül folytatott intenzív levelezést a budakeszi templomgondnokkal, a jogász végzettségű dr. Mátray Sándorral. Mátray – megfelelő ellentételezés fejében – levéltári és könyvészeti adatok tömegét szállította a számára. Ezek a források ugyan a mai kutató számára – sokkal kevesebb idő és pénzráfordítással – újra előkereshetők, rendkívül érdekes azonban a levelezés elsődleges kontextusa. A korrespondencia nagy része bélyegcsere címén zajlott, és bár egyik féltől sem akarom elvitatni az őszinte filatéliai érdeklődést, ennek alighanem volt egyfajta fedőfunkciója is. Hogy az NSZK-ban élő, „kétes múltú” ügyvéd és a nyugdíjas jogász-sekrestyés kapcsolattartó az állambiztonság is figyelemmel kísérte, arra a legjobb bizonyítéka Mátray utolsó levele, amelyben hirtelen jelzi, hogy minden nyugati levelezését azonnali hatállyal beszünteti: nem ír többet, „tartsák meg jó emlékezetükben.” A *Heimatbuch* kiadott változatába ezeknek a jegyzeteknek csak egy töredéke került bele. Gödrösynek ugyanis nem maradt ideje, energiája a könyv megírására, így azt végül egy Franz Follath nyelvészdoktor által koordinált szerzőgárda készítette el (Follath 1986). A témák szerint csoportosított Gödrösy-anyagot visszavárolag elküldték az egyes szerzőknek, akik tudásuknak és képzettségüknek megfelelően írták meg a maguk részét. Az egyenetlen színvonal ellenére fontos könyv jött létre, amely híven szintetizálja azt az idealizált, emelkedett – a konfliktusokat, problémákat, árnyoldalakat nem érintő – Budakeszi-képet, amely már a korábbi évek publikációiban is formálódott.

Gyűjtőmunkája mellett Gödrösy maga is információforrássul szolgált a magyarországi németekkel foglalkozó „hivatásos” kutatók számára. Eugen Bonomi (Bonomi Jenő) a Budai-hegyvidék német falvainak elhivatott néprajzosa, aki a kitelepítés után is folytatta a Magyarországon megkezdett munkát, Gödrösyvel a budakeszi adatközlők felkutatásával és a településre vonatkozó adatokkal (pl. dűlőnevek) kapcsolatban levelezett. Bonomi javaslatára Robert Rohr bánáti származású népzene-kutató is megkereste a heidelbergi ügyvédet, aki a budakeszi paraszt-fúvószenekarral 1912-ben készült, kuriózumnak számító hanglemezek címkemásolatait küldte el a dunai sváb fúvószenével foglalkozó Rohr-nak. Ezek a levelezések érdekes adalékok a hazai németiség néprajzi kutatásával, kutatástörténetével kapcsolatban.

A hagyaték feldolgozása és láthatóvá tétele

A *Budakeszi Helytörténeti Gyűjtemény és Tájház* 2015-ben csatlakozott egy magyarországi német tájházak részvételével indított mintaprojekthez, amellyel a német fejlesztésű *museum-digital* nevű nyilvántartó rendszer magyar igényekre (és törvényekre) adaptált változatát kezdte használni (<http://www.muzeumdigital.hu>) (3. kép). A folyamatosan fejlesztett, felhasználóbarát program a belső nyilvántartást és az online közzétételt egyaránt lehetővé teszi. Természetesen múzeumi rendszerként

elsősorban műtárgyak és nem levéltári anyag kezelésére van optimalizálva, de így is kiválóan alkalmasnak látszik a fotó- és dokumentumgyűjtemény – köztük a Gödrösy-hagyaték – digitális feldolgozására is. Előnye ennek a megoldásnak, hogy így egy platformon kezelhető a tájház összes gyűjteménye, ezen belül tetszőleges számú tárgy- és iratcsoport, belső kapcsolat, kereshivatkozás hozható létre, a tárgyszavazás segítségével pedig a teljes katalógusra, vagy annak tetszőleges részeire kiterjedő lekérdezéseket lehet eszközölni. A dokumentumok esetében nem cél a teljes anyag nyilvános közzététele – erre egyébként a feltöltési limit miatt nincs is lehetőség – de az egyes tételek részletesen adatolt mutatványai nagyban elősegíthetik az érdeklődők, kutatók tájékozódását.

Összefoglalás

A fentiekben bemutatott anyag túlmutat egy „átlagos” személyes hagyaték jelentőségén. Ezek a dokumentumok, amelyek Gödrösy Béla érdekképviseleti és közéleti tevékenységének, a közösségek összetartásáért végzett munkájának lenyomatát őrzik, a kitelepített németiség – legalábbis az *Ungarndeutsche Landsmannschaft*hoz kötődő csoport – huszadik századi történetének és identitáskeresésének érdekes keresztmetszetét is adják. Ebben az identitáskeresésben központi szerepet játszott a saját múlt megismerése, feldolgozása és értelmezése, aminek jelentős helytörténeti korpuszt és ma már megismételhetetlen gyűjtéseket is köszönhetünk – jelen esetben elsősorban Budakeszi és a Buda környék vonatkozásában.

A Gödrösy-anyag vázlatos ismertetésével elsősorban arra szerettem volna rámutatni, hogy az ehhez hasonló hagyatékok felkutatása, feldolgozása és közkinccsé tétele milyen sokféle kutatói érdeklődés számára rejt lehetőségeket. A Magyarországról a huszadik század közepén Németországba úzított „honfitársak” sorsának megismerése és megismertetése terén bőven van még adóssága a magyar történet- és kultúratudományoknak.

Szakirodalom

Bednárík, János

2016 *Tradierte Zugehörigkeiten. Generationenübergreifende Aspekte ungarndeutscher Identität in Deutschland*. Andrassy Gyula Német Nyelvű Egyetem, Budapest. [Megjelenés alatt.]

Beer, Mathias (hrsg.)

2010 *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*. V&R unipress, Göttingen.

Bendel, Rainer (hrsg.)

2011 *Vertriebene finden Heimat in der Kirche. Integrationsprozesse im geteilten Deutschland nach 1945*. Böhlau, Köln–Weimar–Wien.

Eberl, Immo

1994 Vertriebenenverbände. Entstehung, Funktion, Wandel. In: Beer, Mathias (Hrsg.): *Zur Integration der Flüchtlinge und Vertriebenen im deutschen Südwesten nach 1945. Ergebnisse der Tagung vom 11. und 12. November 1993 in Tübingen*. Thorbecke, Sigmaringen, 211–234.

Engelhardt, Michael von

2001 *Lebensgeschichte und Gesellschaftsgeschichte. Biographieverläufe von Heimatvertriebenen des Zweiten Weltkriegs*. Iudicium, München.

Faendrich, Jutta

2011 *Eine endliche Geschichte. Die Heimatbücher der deutschen Vertriebenen*. Böhlau, Köln–Weimar–Wien.

Fendl Elisabeth (Hrsg.)

2002 *Zur Ikonographie des Heimwehs. Erinnerungskultur bei Heimatvertriebenen. Referate der Tagung des Johannes-Künzig-Instituts für ostdeutsche Volkskunde*. Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Br.
2010 *Zur Ästhetik des Verlusts. Bilder von Heimat, Flucht und Vertreibung*. Waxmann, München–Münster–Berlin et al.

Follath, Franz (Hrsg.)

1986 *Budakeszi. Wudigess*. Carl Winter, Heidelberg.

Frantzioch Marion

1987 *Die Vertriebenen. Hemmnisse, Antriebskräfte und Wege ihrer Integration in der Bundesrepublik Deutschland*. Reimer, Berlin.

Füzes Miklós

1999 *Valami Magyarországon maradt. A kitelepített magyarországi németek beilleszkedése Németországban / Etwas blieb daheim in Ungarn. Eingliederung der vertriebenen Ungarndeutschen in Deutschland*. Baranyai Megyei Levéltár, Pécs.

Greiter, Susanne

2014 *Flucht und Vertreibung im Familiengedächtnis. Geschichte und Narrativ*. Utz, München.

Hahn, Eva – Hahn, Hans Henning

2010 *Die Vertreibung im deutschen Erinnern. Legenden, Mythos, Geschichte*. Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich.

Hoffmann Dierk (Hrsg.)

2000 *Vertriebene in Deutschland. Interdisziplinäre Ergebnisse und Forschungsperspektiven*. Oldenbourg, München.

Kaltenecker Krisztina

1997 *Elűzöttek és beilleszkedésük – Vertriebene und ihre Eingliederung*. In: Pölöskei Ferenc – Stemler Gyula (szerk.): *Múltból a jövőbe. Tanulmányok*. ELTE BTK, Budapest, 182–192.

2001a Wie wird eine Baustelle zur Gemeinde? In: Retterath, Hans-Werner (hrsg.): *Ortsbezüge. Deutsche in und aus dem mittleren Donaauraum. Referate der Tagung des Johannes-Künzig-Instituts für ostdeutsche Volkskunde vom 25. bis 27. Oktober 2000.* (Schriftenreihe des Johannes-Künzig-Instituts, 5.) JKI, Freiburg, 193–221.

2001b Fenyőerdőből lakótelep. In: Zeidler Miklós (szerk.): *Tanulmányok a XIX–XX. századi történelemből. A 2001. május 21–22-én tartott történész doktorandusz konferencia előadásai.* ELTE BTK Történettudományok Doktori Iskola, Budapest, 211–224.

Kornfuß Wilhelm

1974–1975 Dr. Ludwig Leber 1903–1974. *Ungarn-Jahrbuch* 6. 314–315.

Kossert, Andreas

2008 *Kalte Heimat. Die Geschichte der deutschen Vertriebenen nach 1945.* Siedler, München.

Köhle-Hezinger, Christel (hrsg.)

1996 *Neue Siedlungen, neue Fragen, eine Folgestudie über Heimatvertriebene in Baden-Württemberg, 40 Jahre danach. Ein Projekt des Ludwig-Uhland-Instituts für Empirische Kulturwissenschaft der Universität Tübingen.* Silberburg, Tübingen.

Krauss, Marita

2011 *Integrationen. Vertriebene in den deutschen Ländern nach 1945.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Lehmann Albrecht

1991 *Im Fremden ungewollt zuhaus. Flüchtlinge und Vertriebe in Westdeutschland 1945–1990.* Beck, München.

1995 Fünfzig Jahre nach Kriegsende – Volkskunde im Östlichen Europa. In: Habe Nicht, Gottfried (hrsg.): *Flucht und Vertreibung. 50 Jahre danach. Referate der Tagung des Johannes-Künzig-Instituts für ostdeutsche Volkskunde. 12. bis 14. Oktober 1995.* Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Br., 34–44.

Riedl, Franz (hrsg.)

1952 *Budaörser Heimatbuch.* Unsere Post, Stuttgart.

Rutsch, Nóra

2008 Die Vertreibung der Ungarndeutschen und ihre Integration in der sowjetisch besetzten Zone Deutschlands. In: Hausleitner, Mariana (hrsg.): *Vom Faschismus zum Stalinismus. Deutsche und andere Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1941–1953.* IKGS, München, 121–135.

Schell, Csilla

2001 „Die tãtet’s ehrlich g’sagt das letschte gãbe.” Kontakte der Vertriebenen aus Nemesnádudvar/Nadwar zur ehemaligen Heimat. In: Retterath, Hans-Werner (hrsg.): *Ortsbezüge. Deutsche in und aus dem mittleren Donaauraum.* Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Br., 97–113.

Schwedt, Herbert

1994 Die Anfänge der volkskundlichen Flüchtlingsforschung im deutschen Südwesten. In: Beer, Mathias (hrsg.): *Zur Integration der Flüchtlinge und Vertriebenen im deutschen Südwesten nach 1945. Ergebnisse der Tagung vom 11. und 12. November 1993 in Tübingen*. Thorbecke, Sigmaringen, 49–60.

Seewann, Gerhard

2001 Zur ungarischen Geschichtsschreibung über die Vertreibung der Ungarndeutschen, 1980–1996. Einführung. In: Tóth, Ágnes: *Migrationen in Ungarn. Vertreibung der Ungarndeutschen, Binnenwanderungen und slowakisch-ungarischer Bevölkerungsaustausch*. Oldenbourg, München, 7–22.

Somlai Péter Ferenc

2014 A magyarországi németiség története a Budai-hegyvidéken Budakeszi település példáján 1935–1946. Doktori disszertáció. ELTE BTK TDI, Budapest.

Oroszné Takács Katalin

2007 *Die zur Erinnerung gewordene Heimat. Heimatbücher der Vertriebenen Ungarndeutschen*. Doktori Disszertáció, ELTE BTK IDI, Budapest. Elérhetőség: <http://doktori.btk.elte.hu/lit/orosznetaacs/diss.pdf> (letöltés: 2016. november 12.)

Tóth Ágnes

2008 *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete*. Gondolat, Budapest.

2010 Mi híja még? A magyarországi németek kitelepítése a hazai történetírásban: tematikai fehér foltok, módszertani hiányok. In: Grósz András (szerk.): *Jogfosztások Budaörsön (1944–1948)*. Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, Budaörs, 17–30.

2012 *Rückkehr nach Ungarn 1946–1950*. Oldenbourg, München.

Avocatul deportaților. Primele patru decenii ale unei comunități germane din Ungaria în Germania prin prisma arhivei lui Béla Gödrösy

Lucrarea de față prezintă arhiva unui avocat provenind dintr-o familie germană din Ungaria, Béla Gödrösy (1911, Budakeszi – 1986, Heidelberg), respectiv scoate la iveală deficiențele cercetărilor referitoare la integrarea germanilor din Ungaria deportați în Germania după al Doilea Război Mondial. Acest material, ce cuprinde documente din perioada 1947–1987, oferă o imagine de ansamblu a diversității activităților lui Gödrösy, care a fost păzitorul intereselor comunității, avocat, organizator al comunității, dar și istoric local și etnograf, iar prin toate acestea se conturează dilemele, problemele integrării, respectiv strategiile identitare ale unui grup care a fost nevoit să-și părăsească patria. Lucrarea face referire și la modul de sistematizare și de publicare online, totodată subliniază importanța culegerii și prelucrării materialelor similare, respectiv îndatorările disciplinelor maghiare de istorie și științe culturale în legătură cu cercetarea comunităților deportate.

The Advocate of the Deportees. The First Four Decades of a German Community from Hungary in Germany in Light of Béla Gödrösy's Legacy

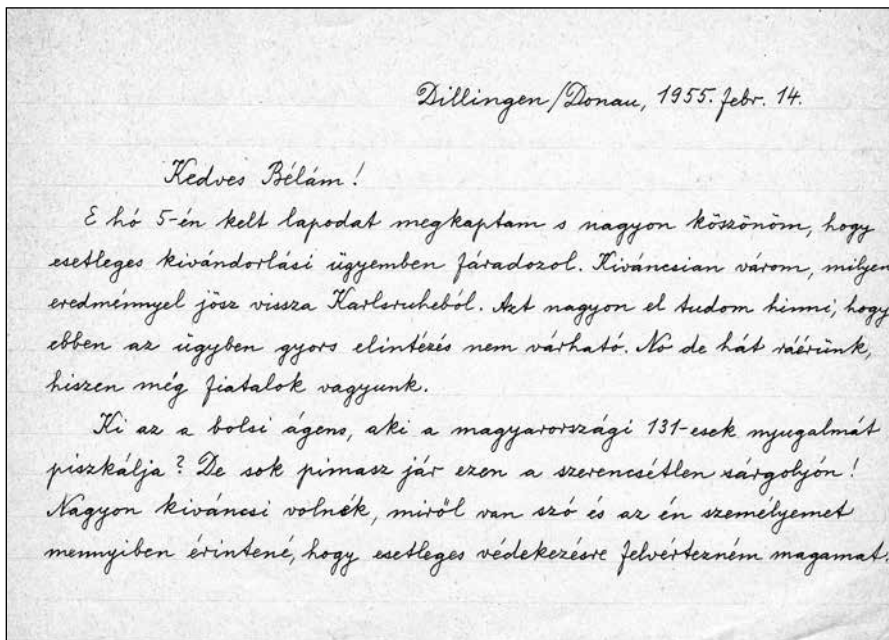
This paper presents the legacy of a lawyer, Béla Gödrösy (1911, Budakeszi – 1986, Heidelberg) descendant of a German family in Hungary, and points to the deficiency of the research about the integration history of the German minority group of Hungary expelled to Germany after the Second World War. This set of documents (from 1947 until 1987) gives a good cross-section of the wide range of Gödrösy's activities as safeguard of interests of his country mates as well as a lawyer, a community organizer and a collector of historic and ethnographic material. Through all these aspects we can gain an insight into dilemmas and problems of the period of integration as well as into the identity building strategies of this expelled community. At least the paper touches upon the systematization and the method of online publication, and emphasizes the necessity of collecting and interpreting legacies of this kind, furthermore the debts of historical and cultural sciences on this research field.

Képek



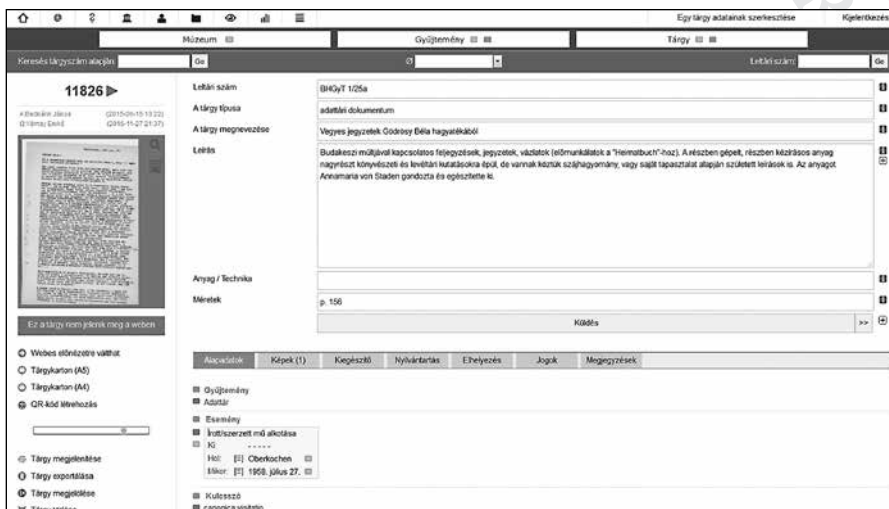
1. Gödrösy Béla szónokol egy budakeszi nagytalálkozón Haßmersheimban valamikor az 1960-as évek elején

Forrás: képkivágás a Budakeszier in der neuen Heimat című filmből, bővebben lásd a 17. lábjegyzetet.



2. Részlet egy „honfitárs” leveléből

Forrás: Gödrösy hagyaték, számozatlan dokumentum, Budakeszi Helytörténeti Gyűjtemény és Tájé. ház.



3. A múzeum-digitár adatbeviteli felülete